

УДК 343.137.5

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.19>

Кунц С.В.

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Державний університет «Київський авіаційний інститут»*

КЕРІВНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ В ГАЛУЗІ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОСВІТУ

Проблема дослідження полягає в тому, щоб обґрунтувати вже існуючу наявність керівних міжнародно-правових принципів у сфері забезпечення права людини на освіту.

Метою статті є підтвердження на підставі визначених керівних принципів висловленої наукової гіпотези про можливість виділення у міжнародному праві нової підгалузі «міжнародне освітянське право». **Завданнями** є аналіз вітчизняних та закордонних наукових праць, міжнародних джерел та національних законодавчих актів, у яких визначені питання керівних міжнародно-правових принципів забезпечення права людини на освіту.

Результати дослідження. Керівні міжнародно-правові принципи права людини на освіту є різновидом або походять від загальних принципів міжнародного права.

Останні є абстракціями та узагальненнями, які постають від юридичних фактів і норм міжнародного права і характеризують правовий порядок у відповідних сферах міжнародних відносин.

У теорії міжнародного права розрізняють індивідуальні та узагальнені принципи, де перші характеризуються меншим рівнем абстрагованості і можуть належати до структури узагальнених принципів, які, у свою чергу, формулюються на найвищому рівні абстракції. Індивідуальні принципи міжнародного права – це абстракції у межах вузького кола норм міжнародного права, таких як принцип дипломатичного імунітету або принцип державного імунітету. Принципи на відносно вищому рівні абстракції, тобто узагальнені, належать до основних принципів

міжнародного права. *Стосовно того, як їх відрізнити від інших принципів міжнародного права, не встановлено жодного абсолютного правила* [1, с. 650].

Отже, за думкою авторів Енциклопедії міжнародного права, на яку ми щойно послалися, узагальнені принципи міжнародного права пов'язані із одним або кількома загальновизнаними правотворчими процесами, якими є: міжнародні договори, міжнародне звичаєве право та загальні принципи права. Як правило вони відображають та «обслуговують» спеціальні галузі міжнародного права: право міжнародної безпеки, право міжнародних організацій, міжнародне економічне право, міжнародне кримінальне право, міжнародне космічне право та інші. Проте індивідуальні принципи міжнародного права відображаються абстракціями у межах вузького кола норм міжнародного права. Дійсно, поки ще немає спеціальної галузі права під назвою «міжнародне освітянське право», а в такому разі вони мають бути індивідуальними, але не узагальненими.

Хоча вже є спроби виокремити нову галузь права в міжнародному праві під назвою «міжнародне освітнє право». Так, науковець В. О. Мирошніченко свій навчальний посібник так й назвав «Міжнародне освітнє право у схемах та таблицях: навчальний посібник», а во вступі до нього зазначив: «Відкриваючи двері до нових можливостей, міжнародне освітнє право стає керівним принципом у забезпеченні доступу до якісної освіти та розвитку для всіх народів світу.. Міжнародне освітнє право, що сформувалося у другій

половині XX століття, є на сьогодні відносно новою підгалуззю міжнародного права» [2, с. 5].

Можна погодитися із В. О. Мирошніченком, що вже є ознаки того, що дійсно зараз формується нова правова галузь у міжнародному праві. Ось чому він назвав її поки ще лише підгалуззю, а не повною галуззю. Але твердження науковця, що «міжнародне освітнє право стає керівним принципом у забезпеченні доступу до якісної освіти» викликає питання: чи може ціла підгалузь права одночасно бути керівним принципом в іншому принципі щодо забезпечення доступу до освіти?

Таким чином, на перший погляд міжнародно-правові принципи права людини на освіту є абстракціями вузького кола, тобто індивідуальними. Але, прийняті не поодинокі міжнародні документи у сфері прав людини на освіту свідчать вже про те, що вони є загальноновизнаними правотворчими процесами.

Досить назвати такі міжнародні документи як: Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14 грудня 1960 року; Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року; Всесвітня декларація про освіту для всіх (1990 р.); Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами (1994р.); Декларація і Комплексні рамки дій з виховання в дусі миру, прав людини і демократії (1995 р.); Гамбургська декларація про навчання дорослих (1997 р.); Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року; Всесвітня доповідь стосовно моніторингу «Освіта Для Всіх» 2000 – 2015 рр.; Довідник із застосування статті 2 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини «Право на освіту» від 30 квітня 2017 року та інші.

З наведеного вище неповного переліку міжнародних документів виходить, що міжнародні стандарти права людини у сфері освіти, що знаходяться в цих міжнародних джерелах, є все ж узагальненими абстракція, тобто вони

сформульовані на найвищому рівні абстракції, а з цього вони можуть бути віднесені до основних або загальноновизнаних міжнародних принципів.

Оскільки стосовно останньої тези поки що підтверджень у наукових працях немає, тому не випадково у назві даної статті застосовано не «основні», не «загальноновизнані принципи», а «керівні», що, на нашу думку, цілком відповідає рівню абстрагування категорій як найзагальніших, вихідних положень, засобів, норм, правил, що визначають природу і соціальну сутність явища – права людини на освіту, – його спрямованість і найсуттєвіші властивості.

До речі, опубліковане Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ видання під назвою «Guidelines on Human Rights Education for Secondary School Systems» в українській версії було вже під назвою «Керівні принципи освіти в галузі прав людини для системи середньої школи» [3]. Отже, в цій роботі міжнародно-правові принципи права людини на освіту отримали назву не як основні або узагальнені принципи, а саме «керівні», й до них розробники видання віднесли дві групи таких принципів.

Перша група стосується питань ефективного навчання правам людини учнів середніх шкіл, під якими розуміється молодь, що відвідує школу у віці приблизно від 12 до 18 років. До цих принципів авторами віднесено положення Декларації ООН щодо освіти та навчання у галузі прав людини від 19 грудня 2011р., у який зазначається, що «освіта в галузі прав людини» охоплює: (а) Освіту про права людини, що включає надання знань і розуміння норм і принципів прав людини, цінностей, що їх ґрунтують та механізми їх захисту; (б) Освіта через права людини, що включає навчання та викладання в спосіб, який поважає права як педагогів, так і тих, хто навчається; (с) Освіта з питань прав людини, що включає розширення можливостей людей користуватись і здійснювати свої права, а також поважати та захищати права інших»

[4, ст. 2, п. 2]. Якщо говорити стисло, то керівні принципи виглядають таким чином: освіта про права людини (Education about human rights), освіта через права людини (Education through human rights) та освіта з питань прав людини (Education for human rights).

Другу групу керівних принципів права людини на освіту автори перелічили також посилаючись на міжнародні документи. До них вони віднесли: універсальність і невід'ємність; неподільність; взаємозалежність і взаємозв'язок; рівність і недискримінація; участь і включення усіх; відповідальність і дотримання верховенства права [3, с. 19].

Автори наукової праці «Право на освіту у XXI столітті: поняття, стандарти та проблеми реалізації», здійснивши аналіз міжнародних та національних нормативно-правових стандартів щодо закріплення права на освіту, виділяють такі компоненти права на освіту: доступність, загальність та якість [5, с. 67]. Визначені ними компоненти цілком справедливо можна віднести до керівних принципів, але за кількістю їх явно недостатньо.

З іншого боку у тексті Закону України «Про освіту» (2017) у кількох статтях йдеться більш ніж про тридцять принципів права на освіту. Тобто, український законодавець у Законі перелічив майже всі принципи, що знаходяться в міжнародних джерелах, які мають відношення до забезпечення права людини на освіту.

Ще більше принципів у кількісному відношенні у порівнянні із Законом України «Про освіту» перелічено в документі Ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, у якому на підставі аналізу основних міжнародних джерел визначено, як зазначають автори документу, *ключові стандарти прав людини, у тому числі й щодо права на здобуття освіти* [6].

У вітчизняних наукових працях можна побачити підхід, коли з усієї сукупності прин-

ципів права людини на освіту виокремлюють лише основні, найважливіші, ключові, насамкінець, керівні принципи. Так, науковець У. М. Парпан зазначає, що «Основний зміст права людини на освіту становлять *чотири принципи: принцип свободи освіти, принцип рівного доступу до освіти, принцип державної участі в освіті і принцип рівності в освіті*» [7, с. 93, 95].

Аналізуючи міжнародні документи, можна побачити, що декілька принципів у сфері освіти тісно взаємопов'язані між собою та пояснюють один одного, тобто вони мають бути у певному зв'язку. Наприклад, принцип доступності освіти і принцип недискримінації [8, art. 13 (2)].

Отже, можна побачити, що «доступність» розкривається через «недискримінацію», а також через «фізичну доступність» та «економічну доступність».

В наукових дослідженнях також можна зустрінути особливий та специфічний підхід щодо виділення зі всієї сукупності принципів та розгляду лише тих, які характеризують цілісний підхід, наприклад, *до захисту прав людини у сфері освіти*. Так, науковиця О. О. Гуріна виділила та розкрила лише п'ять парних принципів, які характеризують, на її думку, неподільний і повний аспект захисту освітянських прав людини [9].

У той же час О. О. Гуріна, посилаючись на Загальні зауваження Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав № 13, стосовно цілісного підходу до *реалізації права людини на освіту*, передбачає дотримання інших чотирьох основних принципів, а саме: наявності, доступності, прийнятності та адаптованості.

Здається, що наведені науковицею принципи можуть належати і до захисту прав людини у сфері освіти, і до реалізації та забезпечення цього права. Тобто, поділити принципи права людини на освіту по сферах їхнього застосування (тільки для захисту або тільки для реалізації) не зовсім, на нашу думку, є коректним підходом.

Проведений аналіз міжнародних джерел показав, що і за кількісними, і за змістовними характеристиками міжнародно-правові принципи права людини на освіту можуть бути зовсім різними. В наукових працях на теперішній час немає остаточного визначення що є основними, загальновизнаними, керівними, ключовими або цільовими, незаперечними, безсумнівними, провідним тощо принципами, якими мали б керуватися національні законотворці.

На нашу думку вельми вдалим є назва «керівні принципи», бо саме на таких принципах мають зосереджуватися законодавці для розробки та прийняття національних законів у сфері права людини на освіту. Саме ними мають керуватися законодавці, бо ця категорія – «керівні принципи» – найближче відповідає змісту імплементації міжнародно-правових стандартів у національні законодавчі акти про освіту.

Далі ми зупинимося на такому керівному міжнародно-правовому принципі як доступність освіти або доступність до якісної освіти або архітектурна доступність закладів освіти або доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг тощо, що надаються державою у рамках норм та принципів міжнародного права.

Вітчизняні дослідники О. П. Єршова та Т. Г. Бабина доступність освіти, особливо доступність якісної освіти, розглядають як складну проблему, в основі розв'язання якої знаходиться, на їх думку, *співіснування різнонаправлених векторів розвитку національної освіти*, коли, з одного боку, постійно підвищуються вимоги до рівня і якості освіти, що необхідна сьогодні пересічному українцю для задоволення соціально-економічних потреб і підвищення якості життя, а з іншого – вразливістю забезпечення рівних можливостей доступу до освіти взагалі, починаючи з базової і включаючи вищу [10].

У той же час, науковці виділяють серед трьох основних механізмів забезпечення доступності освіти в першу чергу *фінан-*

сові (розробка і реалізація широкомасштабних програм пільгового кредитування отримання вищої освіти, сімейних кредитів на освіту, студентських позик, грантів; державна дотація пільг для навчання залежно від доходів сім'ї; створення системи робочих місць виключно для студентів за місцем їх навчання для сплати за пільги та дотації) та *організаційно-економічні* (зниження інституціональних бар'єрів: створення рівних стартових можливостей за якістю освітніх послуг, одержуваних у середній школі, а потім забезпечення рівних можливостей для переходу з середньої – у вищу школу; зниження фінансових бар'єрів: організація сприятливих умов, що забезпечать рівні можливості для всіх домогосподарств, які мають різні доходи і різний рівень накопиченого капіталу в оплаті навчання та проживання студентів під час отримання освіти).

Потім О. П. Єршова та Т. Г. Бабина посиляються на статистику ООН, що нібито в Україні 78% населення перебувають за межею бідності, та наводять результати досліджень щодо проблеми доступності освітніх послуг належної якості у сільській місцевості, констатують про те, що проблема доступності стає соціально гострішою з переходом на рівень вищої освіти, що проблема соціальної нерівності доступу до освіти поступово стає в Україні додатковим джерелом подальшої соціально-економічної нерівності, яка сприяє поглибленню соціального розшарування тощо.

Отже, треба віддати належне науковицям, що вони загострили проблему доступності до освіти, як основного конституційного права людини, до найвищого рівня, привертаючи увагу суспільства до негайного розв'язання цієї дуже серйозної проблеми. Дійсно, доступність до освіти залежить від фінансової спроможності тих, хто хоче отримати якісну освіту, а таких у державі всього лише 22%, держава знаходиться у скрутному економічному становищі та неспроможна допомогти такої кількості бідних людей. Науковиці роблять, здавалося б, правильний висновок, що розвиток

національної освіти здійснюється за *різнонаправленими векторами*.

Але, якщо так, то проблема с кожним роком тільки ускладнюватиметься, бо вектори є *різнонаправленими*.

Здається, що це деяке перебільшення, бо вектори не можуть бути *різнонаправленими*. За такими підходами проблема взагалі стає нерозв'язною. Доцільно, на нашу думку, говорити більш коректніше, що вектори спрямовані в одну сторону розвитку, але один вектор, нажаль, поки ще відстає від іншого, але завдяки своєчасно вжитим заходам вектори поступово з'єднуються, завдяки чому міжнародно-правові принципи будуть реалізовані у повному обсязі.

В умовах діджиталізації (цифровізації) суспільства, особливо це актуально для України, яка проголосила курс на європейську інтеграцію, проблему доступності до освіти широких верств населення без комп'ютерних технологій не можливо уявити.

В цьому сенсі дуже цікавими є напрацювання науковиці С. Дембіцької, яка дослідила питання цифрової доступності в освіті. Вона виявила низку викликів, які виникають під час впровадження цифрових технологій у вищу освіту, до яких належать: технічні аспекти (забезпечення доступу до сучасного обладнання та програмного забезпечення, вирішення проблем з інтернет-з'єднанням, забезпечення кібербезпеки); педагогічні аспекти (адаптація методів навчання до нових технологій, розробка якісного цифрового контенту, забезпечення технічної підтримки викладачів); організаційні аспекти (зміна традиційних моделей навчання, перебудова навчальних планів і програм, створення сприятливого освітнього середовища). Серед суто технічних проблем, пов'язаних із доступністю до освіти, науковиця виокремлює такі: недоступність вебсайтів та додатків; недостатність адаптації комп'ютерної техніки для людей з вадами зору; проблеми з навігацією; відсутність субтитрів та текстових версій; недостатня мобільна доступність; склад-

ність у використанні технологій штучного інтелекту; брак розуміння серед розробників [11, с. 59 - 60].

Наприкінці статті С. Дембіцька робить цілком виправданий висновок, що «цифрова доступність в освіті є ключовим чинником у забезпеченні рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу, незалежно від їхніх фізичних чи когнітивних можливостей. Вирішення проблем доступності є необхідним кроком для створення інклюзивного навчального середовища, яке відповідає потребам сучасного суспільства. Важливо забезпечити впровадження стандартів цифрової доступності на всіх рівнях освітнього процесу, розробити адаптовані навчальні матеріали та провести навчання для освітян з питань інклюзивності» [11, с. 61]. Дійсно, у теперішніх умовах розвитку суспільства цифрова доступність в освіті є скоріш не ключовим, а *основним, головним чинником* у забезпеченні рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

Рівність в освіті, як й її доступність, пов'язані із категоріями справедливості та інклюзивності. Інклюзія в освіті є необхідним кроком для створення справедливого суспільства, у якому кожна людина має рівні можливості. Через міжнародно-правовий принцип інклюзивності формується нове покоління людей, що готові будувати відкритий, емпатичний та успішний світ для всіх. Інклюзивна освіта розвиває важливі навички та якості в усіх дітей [12].

Отже, базова концепція інклюзивної освіти – це *дотримання прав усіх людей (дорослих та дітей) без винятку* у процесі здобуття якісної освіти. Інакше кажучи, до освітнього процесу постійно мають приєднуватися не тільки звичайні та фізично здорові люди, а й люди з особливими освітніми потребами. Інклюзивність в освіті має бути перманентним процесом задля збільшення та підтримки високого ступеня реалізації конституційного права на освіту шляхом гарантування участі всіх людей та громадян в отриманні якісних освітянських послуг.

Поряд із міжнародно-правовими принципами у сфері освіти, що були розглянуті вище (доступність, рівність, справедливість та інклюзивність), необхідно дослідити такі близькі до них категорії-принципи як: гендерна рівність та недискримінація. Імплементація останніх в національні законодавства держав взагалі та законодавство України зокрема є важливим показником інтеграції у світове та європейське співтовариство будь-якої країни, яка проголошує себе сучасною, демократичною, правовою та соціально-орієнтованою державою.

В цьому сенсі привертає увагу міркування науковиці Е. С. Дмитренко, яка стверджує, що ухвалені міжнародні документи в цілому створили певне нормативне підґрунтя для розв'язання проблем нерівності та дискримінації у сфері вищої освіти. Проте окремі їх норми мають декларативний та не зовсім зобов'язальний характер, а тому не вирішують проблем гендерної диспропорції, асиметрії викладацького та науково-педагогічного складу, прийняття управлінських рішень за ознакою статі у кадровому менеджменті. Для подолання цих та інших проблем доцільно, зазначає науковиця, продовжувати удосконалення міжнародно-правових документів, на підставі чого необхідно у майбутньому своєчасно вносити зміни до національних нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері вищої освіти, проводити гендерно-правову експертизу існуючого законодавства про вищу освіту, періодично здійснювати гендерний аудит закладів вищої освіти. Зазначене, на думку Е. С. Дмитренко, сприятиме формуванню недискримінаційного освітнього середовища у закладах вищої освіти, подоланню гендерних стереотипів, створенню прозорих умови для професійного розвитку та кар'єрного зростання персоналу, підвищенню довіри до закладів вищої освіти, а зрештою всебічного гарантування забезпечення права людини на освіту [13].

А ось як визначає гендерну рівність науковець Ю. П. Дмитренко, зазначаючи, що вона «є

фундаментальною складовою механізму реалізації прав людини, яка характеризує рівень розвитку суспільства та демократії у державі. Рівні можливості реалізації конституційних прав людини, особи і громадянина в країні, рівні можливості представництва жінок та чоловіків у різних державних органах, закладах, зокрема освіти та бізнесових інституціях за наявності ефективного механізму забезпечення громадянських прав і свобод є показником високого рівня цивілізованості. Держави за таких умов мають, як правило, більш розвинуту та ефективну економіку, оскільки створюються умови для формування креативного кадрового потенціалу (зокрема управлінського) незалежно від статі, який сприяє їх політичному й економічному зростанню» (Курсив наш. – Автор) [14, с. 46].

Дійсно так, високий рівень гендерної рівності у сфері освіти є показником високого рівня цивілізованості держави, а з іншого боку, можна додати, й висотного рівня імплементації міжнародно-правових стандартів у національне законодавство.

Отже доступність, рівність, справедливість, інклюзивність, гендерна рівність та недискримінація у сфері освіти, – всі ці міжнародно-правові принципи є основоположними для розвитку людства, оскільки майбутнє держави прямо залежить від рівня розвитку, здібностей, талантів, культури та свідомості майбутніх поколінь. І як правильно розмірковує науковець Ю. І. Мисюк, все це переводить зараз право на освіту із другорядного, що залишалося довгий час, до одного рівня з іншими правами, скажімо з політичними, економічними, виборчими чи фізичними тощо [15, с. 250].

Процес реалізації права людини на освіту є багатограним та багатоаспектним. Не можна міжнародно-правовий принцип однаково застосовувати до різних життєвих ситуацій, до того ж і в різних країнах, з якими людина може зустрітися у своєму житті. В теоретичному аспекті принцип, наприклад, недискримінації в освіті, є в цілому

дослідженням і зрозумілим, завдяки чому дискримінацію в освіті як явище можна цілком уявити. Її майже всі однаково розуміють, бо «дискримінація» походить з латинської мови й означає обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за різними ознаками: расової або національної належності, статі, соціального походження, політичних поглядів тощо [16, с. 47]. Але, застосувати цей принцип в конкретних життєвих реаліях однаково до всіх прошарків населення просто неможливо, тому обов'язково виникають ситуації, коли людині необхідно звернутися до судових органів із позовом поновлення, як ей здається, її порушених прав.

В цьому сенсі важливу роль грають національні судові органи, але не меншою мірою й Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), рішення якого розширюють уявлення категорії дискримінація в освіті та стають орієнтиром не тільки для прийняття справедливих рішень іншими сулами, але й критерієм для подальшого усвідомлення міжнародно-правового принципу недискримінації в освіті.

Ось як визначає категорію «дискримінація» з поточної судової практики ЄСПЛ: «Дискримінація означає різне поводження без об'єктивного і розумного виправдання з особами, які перебувають у відносно подібному становищі, і що різниця в поводженні не має «об'єктивного й обґрунтованого виправдання», якщо вона не переслідує «законної мети» або якщо не існує «обґрунтованого пропорційного співвідношення між вжитими заходами та метою, яку прагнули досягти» [17]. До речі, у наведеному вище визначенні викликає також багато питань словосполучення «об'єктивне та розумне виправдання», «законна мета» та «обґрунтоване пропорційне співвідношення між вжитими заходами та метою, яку прагнули досягти». Розкриття цих словосполучень та дослідження їхнього змісту є майбутньою справою науковців.

У вищенаведеному документі ЄСПЛ на підставі прийнятих рішень по конкретних справах дається розкриття складових «дис-

кримінації в освіті», а саме: етнічне походження (The Case of D.H. and Others v. the Czech Republic; The Case of Sampanis and others v. Greece; The Case of Oršuš and Others v. Croatia тощо); особи з інвалідністю (The Case of Çam v. Turkey; The Case of G.L. v. Italy; The Case of T.H. v. Bulgaria та ін.); адміністративний статус і громадянство (The Case of Ponomaryovi v. Bulgaria); генетичні особливості (The Case of Moraru v. Romania); мова (The Case of Džibuti and Others v. Latvia, Case of Djeri and Others v. Latvia та ін.).

Для подолання дискримінації в освіті дуже важливим моментом є міжнародне співробітництво держав, коли на підставі прийнятих міжнародно-правових стандартів виробляється певна загальна, так би мовити, технологія спільної протидії цьому негативному явищу всупереч існуванню суттєвих національних особливостей та традицій (історичних, культурних, економічних, патріархальних тощо), що можуть заважати спільним та скоординованим міжнародним діям.

У справі стосовно вироблення спільних міжнародних заходів щодо ліквідації дискримінації по відношенню до жінок вже є певні напрацювання, які свідчать про тривалий шлях від становлення принципу недискримінації і рівності прав жінок та чоловіків до їх сучасної міжнародно-правової регламентації. Велике значення у сучасних умовах для здійснення принципу рівності прав жінок і чоловіків має також система консультативного обслуговування держав-членів ООН та міжнародних неурядових організацій. З теоретичних позицій вже обґрунтовано доцільність поділу міжнародно-правових актів ООН та її спеціалізованих установ із захисту прав жінок на дві категорії: акти, спрямовані на забезпечення рівноправ'я жінок, та акти, що мають на меті захист спеціальних прав жінок [18, с. 172].

Говорячи про забезпечення прав людини на освіту, можна підмітити дуже цікавий момент, коли гарантування та реалізація права на освіту залежить від самої освіти. Наприклад,

задля успішної імплементації правових стандартів ООН щодо рівності жінок і чоловіків необхідно, крім прийняття відповідного національного законодавства, розвивати гендерну освіту. Тобто, право на освіту жінок та чоловіків не в останню чергу гарантується й через гендерну освіту, коли вживаються необхідні освітянські заходи для зміни шкідливих культурних стереотипів суспільної свідомості й поведінки, що, безумовно, можливо тільки шляхом поширення гендерних знань серед населення й відповідного розвитку гендерної освіти [19, с. 237].

Висновки. Розглянувши та дослідивши такі керівні принципи у сфері забезпечення

права людини на освіту як доступність, рівність, справедливість, інклюзивність, гендерна рівність та недискримінація, встановлено, що всі ці міжнародно-правові принципи є основоположними для розвитку людства, оскільки майбутнє держави прямо залежить від рівня розвитку, здібностей, талантів, культури та свідомості майбутніх поколінь. Звідси припускається наукова гіпотеза про те, що зараз вже є ознаки того, що формується нова правова галузь або підгалузь у міжнародному праві. Назвами нової галузі (підгалузі) можуть бути такими: міжнародне освітянське право або міжнародне освітнє право, – останнє вже зустрічається у наукових виданнях.

Анотація

У статті досліджується категорія «міжнародно-правові принципи в галузі права людини на освіту», до яких віднесено такі: доступність, рівність, справедливість, інклюзивність, гендерна рівність та недискримінація. Зазначено, що ці принципи походять від загальних принципів міжнародного права, але мають свою специфіку, яка пов'язана із сферою застосування. На підставі аналізу наукових праць вітчизняних дослідників та огляду ключових міжнародних джерел щодо забезпечення права людини на освіту доведено, що на даному етапі доцільно говорити про не про «основні», не «загальновизнані принципи», а «керівні», що, на нашу думку, цілком відповідає рівню абстрагування категорій як найзагальніших, вихідних положень, засобів, норм, правил, що визначають природу і соціальну сутність явища – права людини на освіту, – його спрямованість і найсуттєвіші властивості. Аргументовано, що керівні принципи у сфері освіти варто розглядати у парному взаємозв'язку, оскільки вони тісно взаємопов'язані. Наприклад, принцип «доступності до освіти» може бути повністю розкритим лише через розкриття принципу «недискримінації», а останній через принцип «рівності» тощо. Підкреслено, що керівні принципи можуть належати і до захисту прав людини у сфері освіти, і до реалізації та забезпечення цього права, тобто, поділити принципи права людини на освіту по сферах їхнього застосування (тільки для захисту або тільки для реалізації) не зовсім є коректним підходом. Аргументовано, що за кількісними та змістовними характеристиками міжнародно-правові принципи права людини на освіту можуть бути зовсім різними. На теперішній час немає остаточного визначення що є основними, загальновизнаними, керівними, ключовими або цільовими, незаперечними, безсумнівними, провідним тощо принципами, якими мали б керуватися національні законотворці. На нашу думку вельми вдалим є назва «керівні принципи», бо саме на таких принципах мають зосереджуватися законодавці для розробки та прийняття національних законів у сфері права людини на освіту. Саме ними мають керуватися законодавці, бо ця категорія – «керівні принципи» – найближче відповідає змісту імплементації міжнародно-правових стандартів у національні законодавчі акти про освіту. Доказано, що принцип доступності до освіти є основним конституційним правом людини, а його реалізація у повній мірі залежить від фінансової спроможності тих, хто хоче отримати якісну освіту. Проголошено, що в умовах діджиталізації (цифровізації) суспільства, що особливо є актуальним для України, проблему доступності до освіти широких верств населення без комп'ютер-

них технологій не можливо уявити, що цифрова доступність в освіті є ключовим чинником у забезпеченні рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу незалежно від їхніх фізичних чи когнітивних можливостей. Аргументовано, що рівність в освіті, як й її доступність, пов'язані із категоріями справедливості та інклюзивності. Інклюзія в освіті є необхідним кроком для створення справедливого суспільства, у якому кожна людина має рівні можливості. Через міжнародно-правовий принцип інклюзивності формується нове покоління людей, що готові будувати відкритий, емпатичний та успішний світ для всіх. Доказано, що імплементація в національні законодавства держав взагалі та законодавство України зокрема принципів гендерної рівності та недискримінації є важливим показником інтеграції у світове та європейське співтовариство будь-якої країни, яка проголошує себе сучасною, демократичною, правовою та соціально-орієнтованою державою. Робиться висновок, що такі керівні принципи у сфері забезпечення права людини на освіту як доступність, рівність, справедливість, інклюзивність, гендерна рівність та недискримінація є основоположними для розвитку людства, оскільки майбутнє держави прямо залежить від рівня розвитку, здібностей, талантів, культури та свідомості майбутніх поколінь. Звідси припускається наукова гіпотеза про те, що зараз вже є ознаки того, що формується нова правова галузь або підгалузь у міжнародному праві. Назвами нової галузі (підгалузі) можуть бути такими: міжнародне освітнє право або міжнародне освітнє право, – останнє вже зустрічається у наукових виданнях.

Ключові слова: міжнародно-правові принципи, права людини, право на освіту, доступність, рівність, справедливість, інклюзивність, гендерна рівність та недискримінація в освіті.

Kunts S.V. Guiding international legal principles in the field of the human right to education Summary

This article explores the category of “international legal principles in the field of the human right to education,” which includes the following: accessibility, equality, equity, inclusiveness, gender equality, and non-discrimination. It is noted that these principles derive from general principles of international law but possess their own specificity related to their sphere of application. Based on the analysis of scholarly works by domestic researchers and a review of key international sources regarding the protection of the human right to education, it has been proven that at this stage it is appropriate to speak not of “fundamental” or “universally recognized principles,” but rather of “guiding principles,” which, in our opinion, fully corresponds to the level of abstraction of categories as the most general, foundational provisions, means, norms, and rules that determine the nature and social essence of the phenomenon – human right to education – its orientation and most essential characteristics.

It is argued that guiding principles in the field of education should be considered in paired interconnection, as they are closely interrelated. For example, the principle of “accessibility of education” can be fully revealed only through the disclosure of the principle of “non-discrimination,” and the latter through the principle of “equality,” and so forth. It is emphasized that guiding principles may pertain both to the protection of the human rights in the field of education and to the implementation and enforcement of this right; therefore, dividing human right to education principles by their spheres of application (only for protection or only for implementation) is not entirely a correct approach.

It is argued that international legal principles of the human right to education may vary significantly in their quantitative and substantive characteristics. Currently, there is no definitive determination of what constitutes fundamental, universally recognized, guiding, key, targeted, indisputable, undoubted, leading, or other principles that national legislators should follow. In our opinion, the term “guiding principles” is particularly apt, as it is precisely such principles that legislators should focus on when developing and adopting national laws in the field of the human right to education. It

is these principles that should guide legislators, as this category – “guiding principles” – most closely corresponds to the content of implementing international legal standards into national legislative acts on education.

It has been proven that the principle of accessibility to education is a fundamental constitutional human right, and its full realization depends on the financial capacity of those who wish to obtain quality education. It is asserted that in the context of digitalization of society, which is particularly relevant for Ukraine, the problem of accessibility to education for broad segments of the population cannot be conceived without computer technologies, and that digital accessibility in education is a key factor in ensuring equal opportunities for all participants in the educational process regardless of their physical or cognitive abilities.

It is argued that equality in education, like its accessibility, is connected to the categories of equity and inclusiveness. Inclusion in education is a necessary step toward creating an equitable society in which every person has equal opportunities. Through the international legal principle of inclusiveness, a new generation of people is formed who are ready to build an open, empathetic, and successful world for all.

It has been proven that the implementation of principles of gender equality and non-discrimination into national legislatures of states in general and Ukraine’s legislation in particular is an important indicator of integration into the global and European community for any country that proclaims itself to be a modern, democratic, constitutional, and socially-oriented state.

The conclusion is drawn that such guiding principles in the field of ensuring the human right to education as accessibility, equality, equity, inclusiveness, gender equality, and non-discrimination are fundamental to human development, as the future of the state directly depends on the level of development, abilities, talents, culture, and consciousness of future generations. Hence, a scientific hypothesis is proposed that there are already signs of the formation of a new legal branch or sub-branch in international law. The names of this new branch (sub-branch) could be as follows: international educational law or international education law – the latter is already encountered in scholarly publications.

Key words: international legal principles, human rights, right to education, accessibility, equality, equity, inclusiveness, gender equality and non-discrimination in education.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія міжнародного права : У 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Т. 3. М – Я. Київ : Академ періодика, 2019. 992 с.
2. Мирошніченко В. О. Міжнародне освітнє право у схемах та таблицях: навчальний посібник. / В. О. Мирошніченко. Київ: «Центр учбової літератури», 2024. 100 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/mizhnarodne-privatne-osvitnie-pravo-u-skhemakh-ta-tablitsyakh.pdf?srsId=AfmBOoqe8qXviEivXKHmPTx59aJp31rFsy4WVVmioRVMNEjlytg4NC1x>
3. Керівні принципи освіти в галузі прав людини для системи середньої школи. Київ: «BAI-TE», 2016. 52 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/7/262226.pdf>
4. Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2011 [on the report of the Third Committee (A/66/457)] 66/137. United Nations Declaration on Human Rights Education and Training. URL: file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/A_RES_66_137-EN.pdf
5. Волощук О. Т., Колесник В. Ю. Право на освіту у ХХІ столітті: поняття, стандарти та проблеми реалізації. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації*. С. 67 – 90. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-210-7/67-90>

6. Міжнародно-правові документи. *Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*. 2025. URL: https://rcpio.ippo.kubg.edu.ua/?page_id=63
7. Парпан У. М. Право людини на освіту в умовах асоціації України і Європейського Союзу: сутність та принципи. С. 92 – 98. URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_850_17.pdf
8. Implementation of the international covenant on economic, social and cultural rights/ General Comment No. 13 (Twenty-first session, 1999) The right to education (article 13 of the Covenant). UNITED NATIONS. Economic and Social Council. URL: https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/CESCR_General_Comment_13_en.pdf
9. Гуріна О. О. Правові принципи реалізації права на освіту у віддалених від адміністративних центрів територіях держави. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2010/3/17.pdf>
10. Єршова О. П., Бабина Т. Г. Доступність якісної освіти: шляхи і механізми регулювання проблеми. *Київський національний університет технологій та дизайну*. URL: https://knutd.edu.ua/publications/pdf/Ukrainian_editions/Babina20152201.pdf
11. Дембицька С. Цифрова доступність в освіті: виклики та перспективи. *Вінницький національний технічний університет*. 2024. С. 57 – 63. URL: <https://pedbezpeka.vntu.edu.ua/index.php/pb/article/view/175/139>
12. Інклюзія в освіті – це про рівний доступ і переваги для всіх учасників освітнього процесу. «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України», 2025. URL: <https://www.phc.org.ua/news/inklyuziya-v-osviti-ce-pro-rivniy-dostup-i-perevagi-dlya-vsikh-uchasnikiv-osvitnogo-procesu>
13. Дмитренко Е. С. Міжнародні стандарти гендерної рівності та недискримінації у сфері вищої освіти і їх впровадження в Україні. С. 43 – 46. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b6a12862-ac24-433a-b3ee-56b10ffb8dfa/content>
14. Дмитренко Ю. П. До питання правового забезпечення гендерної рівності у військових закладах освіти України в умовах воєнного стану. С. 46 – 48. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e561f2ef-ecc8-4c88-9383-78e7d5156d86/content>
15. Мисюк Ю. І. Рівність права на освіту: міжнародні стандарти та наукові підходи. *Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»*. С. 250 – 253. URL: http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_850_39.pdf
16. Король А. М., Микитенко М. В. Концептуальні засади визначення поняття «дискримінація» в умовах педагогічної освіти. *Криворізький державний педагогічний університет*, 2020. С. 46 – 48. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11646/1/%E2%84%966_2020.pdf#page=46
17. Ключова тема. Стаття 2 Першого протоколу до Конвенції. Дискримінація у доступі до освіти (Останнє оновлення: 31.08.2024). ЄСПЛ. URL: <https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/discrimination-in-access-to-education-ukr>
18. Замула А. Ю. Співробітництво держав з питань захисту прав жінок та ліквідації дискримінації по відношенню до жінок. *II International Science Conference on Science and practical Technologies*. С. 172 – 176. URL: <file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/II-Conference-January-26%E2%80%932021-book.pdf>
19. Гришак С. Міжнародні правові стандарти ООН щодо рівності жінок і чоловіків як чинник розвитку гендерної освіти на пострадянському просторі. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2016 – № 3 (49). С. 229 – 239. URL: [file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/PVSSh_2016_49_25%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/PVSSh_2016_49_25%20(1).pdf)